

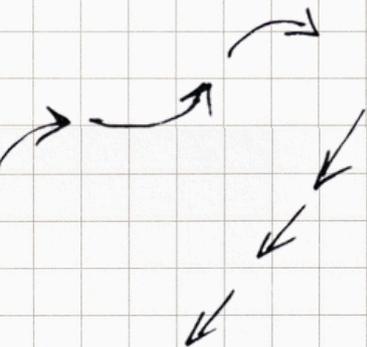
Туди готували —
означає бути вільними

10 КЛАС

ПОСІБНИК ЗІ СЦЕНАРІЯМИ УРОКІВ ОНОВЛЕНОГО ПРЕДМЕТА "ЗАХИСТ УКРАЇНИ"

MARCH

Тривога → УКРИТТЯ

Над сценаріями працювали:

Ганна Молодичук

тренерка та супервізорка предмета «Захист України», вчителька Соколівського опорного ліцею Жашківської міської ради Уманського району Черкаської області.

Михайло Борисевич

тренер та супервізор предмета «Захист України», вчитель «Міського юридичного ліцею наукового спрямування при Університеті митної справи та фінансів» Дніпровської міської ради.

Михайло Купчин

ветеран, тренер предмета «Захист України», керівник гуртка «Бойові Мурахи».

Катерина Сухоручко

тренерка та супервізорка предмета «Захист України», вчителька комунального закладу «Ліцей «Лідер» Кропивницької міської ради».

Тарас Пристацький

військовослужбовець, тренер предмета «Захист України», колишній вчитель ЦНПВ у Львові, а нині молодший сержант 13 БрОП НГУ «Хартія».

Передмова

Колеги, перед вами — збірка сценаріїв уроків, розроблена нашою командою відповідно до оновленої Модельної навчальної програми «Захист України. Інтегрований курс».

Підходячи до розробки кожного уроку, ми ставили собі ключове питання: «Що має на ньому відбутись з учнем та ученицею?». Ми прагнули, щоб підлітки не просто засвоїли інформацію, а відчували інтерес, набули реальних, життєво необхідних навичок і зрозуміли глибинний сенс своєї ролі як громадяни та громадянки України.

Саме тому ми зробили все можливе, щоб наші уроки були цікавими для підлітків: максимально мінімізували теорію і зосередилися на практичних відпрацюваннях у форматі інтенсивних тренінгових занять.

У цій збірці ви знайдете:

- Календарно-тематичне планування.
- Чіткі покрокові плани уроків для роботи в Осередках.
- Цікаві ігри та вправи для кращого засвоєння матеріалу.
- Презентації до кожного сценарію.

Ми пропонуємо викладати за двома підходами:

- **послідовний підхід:** дотримуючись логіки та структури модельної навчальної програми.
- **комбінований підхід:** об'єднуючи в одному тренінговому занятті теми різних модулів. Це дозволить учням та ученицям упродовж 4 або 8 уроків в Осередку знайомитись з різними модулями програми.

Для ми пропонуємо два різних підходи до формування календарно-тематичного плану: послідовний за переліком модулів в МНП та комбінований. Вибір за вами — адже лише ви, як педагоги, найкраще знаєте своїх учнів та учениць, розумієте їхній освітній запит та освітні потреби.

Ми розуміємо, наскільки напруженою є праця вчителя сьогодні. Наша мета — не додати вам роботи, а навпаки, забрати рутину і спростити підготовку. Ми сподіваємося, що отримавши ці готові, продумані та гнучкі сценарії, ви зможете звільнити свій час для найважливішого: для живого спілкування з учнями та ученицями, їхньої підтримки та адаптації матеріалу під потреби вашого класу. Дякуємо вам за щоденну відданість і за те, що робите цей важливий предмет кращим!

Ми прагнемо, щоб наші матеріали були максимально корисними та ефективними. Саме тому ми готові чути ваш зворотний зв'язок та вдосконалювати наші напрацювання разом з вами!

Свої зауваження, ідеї чи пропозиції ви можете надіслати нам:

- На електронну пошту: defenseofukraineteam@gmail.com
- Або анонімно, заповнивши коротку форму за посиланням:
<https://forms.gle/Lye6vSFbubGQ5d596>

Ваша думка надзвичайно важлива для нас. Дякуємо, що ви з нами!

ЗМІСТ

Опис тренінгу №3.....	5
Психоемоційна безпека та організація простору.....	6
Підготовка до нейродидактичного підходу (для вчителя, вчительки).....	7
Урок 1-2. Військове лідерство України: від історії до сучасності та доктрини.....	8
Урок 3-4. Озброєння та військова техніка: призначення, види та типи.....	24
Урок 5. Порядок зберігання зброї та боєприпасів.....	25
Урок 6. Заходи безпеки при поводженні зі зброєю.....	27
Урок 7-8. Класифікація та будова вогнепальної зброї	29

[Посилання на презентацію до тренінгу.](#)

10 КЛАС. ТРЕНІНГ №3

ВІЙСЬКОВЕ ЛІДЕРСТВО. ОЗБРОЄННЯ ТА ВІЙСЬКОВА ТЕХНІКА. СТРІЛЕЦЬКА ПІДГОТОВКА

Протягом цього тренінгу учні й учениці продовжать вивчати теми з Модуля 2 «Основи управління та планування», зосередившись на темі «Військове лідерство», а також розпочнуть знайомство з Модулем 3 «Озброєння та військова техніка. Стрілецька підготовка».

Перші уроки присвячені лідерству у війську: учні та учениці зануряться у реальні історії українських командирів минулого й сучасності, проживатимуть їхні дилеми, обговорюватимуть рішення та ціну цих рішень. Це допоможе усвідомити, що лідерство — це не лише звання чи статус, а насамперед відповідальність, ініціатива, комунікація та здатність діяти під тиском. Важливо, що підлітки зможуть побачити універсальність цих якостей і зрозуміти, як вони потрібні не тільки на війні, а й у повсякденному житті — в школі, громаді, родині.

Друга частина заняття — це вже початок модуля 3. Учні та учениці познайомляться з видами озброєння, основними правилами його зберігання та заходами безпеки. Поступово учні та учениці перейдуть до теми будови стрілецької зброї, навчатися розбирати та збирати масогабаритні макети АК та AR, зрозуміють, як і навіщо здійснюється чистка та догляд за ними. Завершальні уроки будуть найбільш практичними.

Отже, упродовж цих восьми уроків учні та учениці отримають подвійну користь:

- з одного боку — розвиток лідерських якостей і навичок командування;
- з іншого — перший досвід поводження зі зброєю в безпечному освітньому середовищі.

Психоемоційна безпека та організація простору

- **Оцінка емоційного фону класу:** на початку заняття запропонуйте учням та ученицям коротко поділитися настроєм («Одним словом: як ви почуваетесь сьогодні?»). Зверніть увагу на тих, хто мовчить або виглядає стривожено, щоб за потреби надати індивідуальну підтримку.
- **Вправа на заспокоєння (2–3 хв):** глибоке дихання. Попросіть учнів та учениць повільно вдихнути, подумки рахуючи до 4-х, затримати дихання — порахувати до 4-х, зробити видих — порахувати до 4-х, знову затримати дихання — також порахувати до 4-х. Повторіть 2–3 рази.
- **Коротка вправа на мовчання:** запропонуйте учням та ученицям заплющити очі та зосередитися на власних думках і відчуттях, «відпустити» зайві емоції.
- **Правила безпечного спілкування** (проговоріть їх на початку уроку):
Висловлюватися по черзі, не перебиваючи.
Поважати право інших на власну думку, навіть якщо вона не збігається з вашою.
Уникати жорстких політичних суджень і тримати фокус на фактах та емоціях.
- **Індикатори стресу, на які варто звернути увагу:**
Емоційні: занепокоєння, плач, дратівливість, апатія, надмірна збудженість.
Фізичні: прискорене дихання, тремтіння рук, м'язове напруження, почервоніння.
Поведінкові: уникнення контакту, зацикленість на темі, агресія, ізоляція.
- **Дія вчителя чи вчительки при виявленні ознак стресу:** зробити паузу, м'яко звернутися до учня чи учениці, запропонувати вийти на мить або переключитися на більш легку вправу, забезпечити конфіденційність та підтримку.

Підготовка до нейродидактичного підходу (для вчителя, вчительки)

- **Чому «м'ясо» на старті? Емоційний гачок.** Мозок підлітка й підлітки краще реагує на емоційно насичену інформацію. Початок з яскравих кейсів активує лімбічну систему (емоції), що підвищує рівень дофаміну, посилює увагу та сприяє кращому запам'ятовуванню. Емоції — це «клей» для знань
- **Чому симуляція дилем? Активне навчання й проживання досвіду.** Коли учень або учениця «проживає» ситуацію, ухвалюючи рішення, активуються ті самі нейронні мережі, що й у реальному житті. Це формує глибші нейронні зв'язки, ніж пасивне слухання. Це «навчання через дію» (learning by doing), надзвичайно ефективне для розвитку критичного мислення та емпатії.
- **Чому групова робота та презентації? Соціальна взаємодія й вербалізація.** Спільне обговорення, аргументація та презентація активують префронтальну кору (планування, аналіз, мовлення), а також соціальні аспекти навчання. Принцип «навчаючи інших, вчишся сам / сама» є одним із найефективніших.
- **Чому мультимодальність (відео, текст, онлайн-дошка)?** Мультимодальність — це використання кількох форматів подання інформації одночасно (наприклад, відео, тексту, звуку чи взаємодії на онлайн-дошці). Коли ми залучаємо різні органи чуття — зір, слух, дотик, — мозок працює активніше, утворюючи міцніші зв'язки. Це допомагає краще запам'ятовувати, розуміти й застосовувати інформацію на практиці. Онлайн-дошка, зокрема, створює відчуття спільної роботи й підвищує залученість.
- **Чому «амигдала / префронтальна кора» та дихальні вправи?** Практична нейронаука. Пояснення базових нейрофізіологічних процесів доступною мовою дає учням та ученицям інструменти для саморегуляції стресу, показуючи, що вміння керувати своїми реакціями — це тренована навичка, а не просто талант. Це дає відчуття контролю та практичної цінності знань.

Урок 1-2
Тривалість: 90 хв

Військове лідерство України: від історії до сучасності та доктрини

Це заняття створено, щоб через активне занурення в історії військових лідерів України сформувані у підлітків і підліток (10 клас) глибоке розуміння того, що таке українське військове лідерство.

Ми будемо не просто аналізувати, а проживати дилеми та відчувати відповідальність лідера чи лідерки, усвідомлюючи, які вміння воно включає — взяття відповідальності, ініціативу, комунікацію, етику, стресостійкість — і як ці вміння виявляються у реальних рішеннях. Ми доведемо, що лідерство — це не просто звання, а універсальна навичка, що завжди була притаманна українському народові.

Цілі

За результатами заняття учасники та учасниці мають:

- **Усвідомити**, що військове лідерство — це насамперед навичка та відповідальність, а не лише статус; воно проявляється в ухваленні рішень, ініціативі, ефективній комунікації та стресостійкості.
- **Ідентифікувати** ключові риси лідера / лідерки, проживаючи та аналізуючи реальні дії видатних українських постатей: Миколи Верхогляда, Дениса Прокопенка та Євгена Коновальця (але це лише приклади. Учитель або учителька може підібрати інші постаті, виходячи з теми, регіонального контексту або особистих уподобань: від сучасних командирів / командирок до історичних діячів / діячок, від відомих офіцерів / офіцерок до героїв / героїнь, про яких знає лише місцева громада).
- **Осмыслити** методологічно, зіставивши риси лідерів / лідерок, виведені під час заняття, з офіційними засадничими цінностями та компетентностями «Доктрини розвитку військового лідерства ЗСУ», підкреслюючи зв'язок між українською історичною практикою та сучасними стандартами НАТО.
- **Розвинути критичне мислення та емпатію**, навчившись аналізувати не тільки дії лідера / лідерки, а й ціну його / її рішень та внутрішній стан.
- **Усвідомити універсальність** лідерських якостей, зрозумівши, що вони необхідні не лише у військовій справі, а й у цивільному житті — у громадській, бізнесовій чи міжособистісній сфері.

Ключові питання уроку

- Що робить людину лідером / лідеркою у критичній ситуації?
- Як рішення лідера / лідерки впливають на хід подій та долі людей, і яку ціну він / вона за це платить?
- Які спільні риси об'єднують українських військових лідерів / лідерок різних епох, демонструючи тяглість нашої історії лідерства?
- Як ці риси співвідносяться з офіційною «Доктриною військового лідерства ЗСУ» та стандартами НАТО (зокрема, горизонтальним лідерством)?
- Чи є лідерські якості винятково військовими, чи вони корисні й у повсякденному житті?
- Чи взяли б ви відповідальність за чуже життя у критичній ситуації? А за своє життя? Кому б із однокласників / однокласниць ви довірили розпоряджатися вашим життям у критичній ситуації? Чому?

Реквізит

- 1.Проектор та екран / інтерактивна дошка (бажано).
- 2.Комп'ютер / ноутбук з доступом до інтернету та аудіосистемою.
- 3.Картки з описом кейсів та дилем: по 1–2 на групу з анонімними описами ситуацій. Деталізація карток буде надана у відповідних розділах:
  - Кейс 1: Микола Верхогляд (Місія в Жепі, 1995)
  - Кейс 2: Денис Прокопенко (Оборона Маріуполя та «Азовсталь», 2022)
  - Кейс 3: Євген Коновалець (Діяльність у міжвоєнний період, УВО / ОУН)
- 4.Онлайн-дошка (Miro, Canva, Jamboard) для спільного заповнення таблиці — **ОБОВ'ЯЗКОВО!** Це ключовий елемент інтерактиву.
- 5.Маркери, фліпчарт або дошка, якщо немає інтерактивної.
- 6.Таймер для відстеження часу.
7. Стікери (для рефлексії та групових вправ).

Як підготуватися до заняття (для вчителя, вчительки: нейродидактичні основи та практичні поради)

1. **Чому це важливо?**
  - **Актуальність:** у сучасних умовах повномасштабної війни, розуміння лідерства, його природи та виявів в українському контексті є не лише історичною довідкою, а й життєво важливою навичкою та частиною національної ідентичності. Це допомагає підліткам орієнтуватися у складних ситуаціях, розвивати власні лідерські якості та формувати активну громадянську позицію (див. джерела 1, 2).

- **Компетентності НУШ:** заняття спрямоване на формування ключових компетентностей Нової української школи: критичного мислення, уміння аналізувати інформацію та діяти на її основі, комунікативної та соціальної компетентності, ініціативності та відповідальності (див. джерело 3).
- **Нормативна база:** заняття гармонійно доповнює вимоги оновлених програм «Захисту України», які наголошують на практичних навичках, управлінні в екстремальних ситуаціях та формуванні оборонної свідомості. «Доктрина розвитку військового лідерства ЗСУ» є основою для розуміння офіційних вимог до лідера (див. джерело 4).

2. Роль учителя-фасилітатора / учительки-фасилітаторки:

Учитель / учителька виступає не як лектор / лекторка, а як модератор / модераторка дискусії, що:

- Заохочує висловити думку кожного учня і кожну ученицю, створюючи безпечне освітнє середовище.
- Стежить, щоб обговорення було конструктивним і поважним, керуючи діалогом.
- Підтримує емоційну безпеку учасників і учасниць, реагуючи на можливі тригери.
- Задає тон класу — демонструє повагу до різних поглядів, чітко формулює правила спілкування: «Не перебивати», «Поважати право інших на іншу думку».

3. Організація простору та технічний реквізит

- Розсаджування учнів і учениць: організуйте розташування учнів і учениць колом або півколом навколо фліпчарта / дошки / екрана, щоб усі бачили одне одного та матеріали. Забезпечте вільний прохід до дошки / екрана для групових активностей.
- Технічні засоби: заздалегідь протестуйте проєктор, звук, доступ до інтернету та всі відео за посиланнями. Переконайтеся, що якість звуку є достатньою для перегляду відео.

4. Алгоритм підготовки

За 1–2 дні до заняття:

- Ознайомтеся з матеріалами: ретельно прочитайте цей методичний додаток, особливо сценарій заняття та описи кейсів / ситуацій. Продумайте, як ви будете фасилітувати кожну дилему.
- Перевірте техніку: переконайтеся, що всі відео за посиланнями працюють, звук налаштований, онлайн-дошка доступна.
- Надішліть учням та ученицям анонс (опційно) — коротку замітку про тему заняття (наприклад, «Готуємося говорити про лідерство та складні рішення в історії України!»). Це може створити ефект передбачення (див. джерело 6).

За годину до заняття:

- Розвісьте ватман / виведіть слайд із цілями та ключовими питаннями заняття.
- Розкладіть роздаткові матеріали: картки з кейсами, маркери, стікери на окремих столах або робочих місцях.

- Виконайте вправу на заспокоєння для себе (або разом із колегою), щоб бути спокійними та зібраними.

Безпосередньо перед початком: перевірте наявність усіх матеріалів. Нагадайте правила безпечного спілкування.

5. Запрошення ветерана / ветеранки, чинного військового / чинної військової (опційно)

Підлітки з цікавістю слухатимуть живий приклад, це може бути альтернативою або доповненням цього заняття.

- **Критично важливе узгодження:** заздалегідь обговоріть з гостем / гостею теми виступу. **Наголосіть на фокусі на ухваленні рішень, мотивації та комунікації, а не на графічних подробицях бойових дій.**
- **Таймінг:** виділіть 20-25 хв на розповідь і 5-10 хв на запитання.
- **Trigger warning (попередження про тригери): обов'язково** попередьте учнів, учениць та їхніх батьків про чутливий характер інформації, що може бути представлена. Забезпечте можливість для учнів і учениць «вийти» з заняття, якщо вони почуватимуться дискомфортно (див. джерело 14).
- **Психологічний супровід:** забезпечте присутність шкільного психолога / шкільної психологині під час зустрічі або принаймні розробіть план дебрифінгу після візиту — для учнів і учениць, які можуть потребувати підтримки (див. джерело 15).
- **Підготовка учнів і учениць:** проведіть короткий інструктаж про те, які питання варто ставити, а яких краще уникати, щоб не травмувати гостя / гостю.

Формат та структура заняття

Етап заняття	Опис	Час
Вступ + «криза-ключ»	Коротка інтригуювальна історія або провокаційне питання, яке занурює у тему.	10 хв
Фаза 1: анонімні кейси (робота в групах)	Три групи отримують по одній картці з різною кризовою ситуацією. Обговорюють, як би діяли вони, готують коротку відповідь.	10 хв
Презентація рішень груп	Кожна група озвучує свої пропозиції.	15 хв

Фаза 2: реальні кейси	Учитель / учителька відкриває, хто був реальним героєм / героїнею ситуації та яке рішення він ухвалив / вона ухвалила. Короткий розбір наслідків.	20 хв
Порівняння з доктринами	Заповнення спільної таблиці: колонки — три герої / героїні + доктрина ЗСУ + Mission Command.	25 хв
Рефлексія	Коло думок: що було несподіваним, які лідерські якості виявилися ключовими, як їх можна застосувати у цивільному житті.	10 хв

План заняття

1. Вступ та анонс: «Лідерство у викликах» (10 хв)

- **Початок: активізація та запитання.** Почніть заняття з кількох запитань, які спонукають до роздумів про лідерство: «Що для вас означає бути лідером / лідеркою? Чи може кожен стати лідером / лідеркою? Чи можете ви назвати відомих українських лідерів / лідерок, які надихають вас? Які їхні якості ви б відзначили?».

Емоційний гачок: «Лідерство у викликах» (5 хв)

+ Інтерактивна підводка (5 хв)

1.1. Стартова провокація (у [додатках](#) ви знайдете інші варіації таких ситуацій з ключами поясненнями).

Учитель / учителька каже:

- «У вас 60 секунд, щоб ухвалити рішення. Ситуація: ви з друзями на велосипеді їдете через поле. Позаду чути потужний вибух і видно дим. Ви не знаєте, що трапилось — може, горить техніка, а може, це просто навчання. Телефон майже розряджений, і зв'язок ловить погано.

Що ви робите першим кроком?

- Варіанти:

- 1 — Їдете подивитися, що сталося.
- 2 — Дзвоните комусь і намагаєтесь дізнатися.
- 3 — Ховаєтесь і чекаєте новин.
- 4 — Інше (свій варіант)».

1.2. Миттєве голосування.

- Учні та учениці піднімають руки чи показують пальцями свій вибір.
- Кілька людей коротко коментують, чому саме так.

1.3. Пояснення мети заняття.

- «Ми всі тільки що ухвалили рішення на основі обмеженої інформації. Це саме те, що доводиться робити командирам / командиркам у реальних ситуаціях — швидко, під тиском і з відповідальністю за інших.
- Сьогодні ми зіграємо в таку гру, але вже на прикладі реальних подій. Ви отримаєте **анонімні кейси** і спробуєте вирішити, що зробили б, якби ви були на місці лідера чи лідерки».

1.4. Перехід до групової роботи.

Працюємо в командах. Кожна група отримує свій кейс, вирішує, як діяти, і пояснює, чому саме так. Сьогодні ми зануримося в три різні періоди української історії, щоб зрозуміти, як наші лідери / лідерки ухвалювали рішення у надскладних ситуаціях. Ми будемо не просто слухати, а й проживати ці дилеми. Лише потім ми відкриємо, хто це був / була і що сталося насправді.

- **Розподіл на групи:** створіть із класу три групи. Кожна група отримує картку з одним кейсом (Верхогляд, Прокопенко, Коновалець) та дилемою (2 хв).
- **Інструктаж до групової роботи:** поясніть, що їм потрібно буде подивитись відео/ прочитати текст, обговорити кейс та **спробувати розв'язати запропоновану дилему**, якби вони були на місці цього лідера. Потім вони мають презентувати своє «рішення» та пояснити, які якості проявив лідер (2 хв).

2. Глибоке занурення в кейси та дилеми (25 хв).

ФАЗА 1: ОЗНАЙОМЛЕННЯ ТА ПРОЖИВАННЯ (10 ХВ).

Кожна група самостійно вивчає свій кейс (5 хв).

Обговорення дилеми: групи активно обговорюють запропоновану дилему, намагаючись ухвалити рішення від імені лідера. Учитель / учителька фасилітує, заохочує дискусію, ставить навідні запитання: «Які ризики? Хто постраждає? Яку ціну ви готові заплатити?» (5 хв) (див. картки ситуацій нижче).

ФАЗА 2: АНАЛІЗ ТА РЕФЛЕКСІЯ (15 ХВ).

- **Презентація гіпотетичних рішень груп:** кожна група коротко (по 3-4 хв) презентує своє гіпотетичне розв'язання дилеми та його обґрунтування (14 хв).
- **«Мозкова перерва»:** коротка фізична активність або дихальна вправа (1 хв).

3. Розкриття реальних кейсів і спільний аналіз (20 хв)

- **Розкриття реальних кейсів та «вау-ефект»:** учитель / учителька послідовно для кожного кейсу виводить на екран (або зачитує з можливістю демонстрації фото) блок «Реальне рішення лідера та наслідки» з відповідної картки. Це має стати кульмінацією вау-ефекту — учні та учениці бачать, наскільки реальність може бути дивовижною.

Після кожного розкриття — коротке обговорення: «Які були ваші припущення? Що вас здивувало? Які якості проявив реальний лідер? Чи могли б такі події статись в реальності, і чи могли б українці / українки бути такими командирами / командирками або лідерами / лідерками?».

Картка 1: «Миротворча місія під вогнем».

Анонімний опис:

Ви — командир / командирка невеликого підрозділу у складі міжнародної місії ООН у гарячій точці. Ваше завдання — забезпечити безпеку мирного населення в місті, де зростає напруження між двома ворожими групами.

Ситуація ускладнюється тим, що:

- У місті немає стабільного постачання води та електроенергії.
- На вулицях частішають перестрілки між озброєними угрупованнями.
- Місцеві жителі та жительки розділилися у симпатіях, і будь-яке ваше рішення може викликати ворожість з одного боку.
- Ваша група — єдина сила, яка ще стримує повний хаос. Але у вас обмежена кількість бійців, бійчинь і техніки. Ви отримуєте наказ провести перемовини з обома лідерами / лідерками протиборчих сторін, щоб зупинити кровопролиття. Проте є ризик, що вас можуть захопити чи атакувати.

Що ви зробите? (Дилема для обговорення)

Ви йдете на перемовини особисто, ризикуєте і намагаєтесь зберегти мир, чи залишаєтесь у безпечній зоні, чекаючи підкріплення, розуміючи, що до його прибуття можуть загинути цивільні?

Реальне рішення лідера та наслідки:

- **Реальна постать:** полковник Микола Верхогляд.
- **Реальна подія:** миротворча місія в Боснії, анклав Жепа, 1995 рік.
- **Рішення:** полковник Микола Верхогляд пішов на переговори особисто, всупереч наказу про відступ, та ініціював самостійні переговори з сербською стороною. Він розумів, що чекати підкріплення означає приректи на смерть тисячі мирних жителів і жительок, як це сталося нещодавно у Сребрениці. Завдяки його рішучості, лідерським якостям та вмінню вести переговори, українським миротворцям вдалося забезпечити «живий коридор» і врятувати близько 12 000 боснійців і боснійок, які шукали притулку.
- **Наслідки:** це рішення стало одним із найяскравіших прикладів гуманітарного лідерства та ініціативи в умовах війни, яка перевершила формальні накази. Верхогляд врятував тисячі життів, підтвердивши високі моральні стандарти українського військового / військової. Цей момент може стати відмінною відправною точкою для дискусії про горизонтальне управління та концепцію Mission Command («делеговане керівництво») у стандартах НАТО, де заохочується ініціатива підлеглих у межах загального задуму (див. джерела 23, 24).

Джерела для кейсу Миколи Верхогляда:

- Стаття: [BBC News Україна. Різанина, якої не сталося. Як українці врятували тисячі людей у боснійській Жепі](#)

Картка 2: «Фортеця в оточенні».

Анонімний опис:

Ви — командир / командирка гарнізону, що утримує промисловий комплекс на околиці великого міста. З усіх боків місто оточене ворогом.

Вихідні дані:

- Продовольства залишилося максимум на два тижні, води — на десять днів.
- Ворог має повний контроль над підступами до міста та постійно обстрілює територію.
- Є поранені, які потребують евакуації, але можливості їх вивезти немає.
- Через соцмережі й гучномовці ворог пропонує вам «почесну капітуляцію» та гарантії життя для бійців і бійчинь.
- Ви знаєте, що оборона стримує значні сили противника й виграє час для країни, але продовження бою може завершитися загибеллю більшості вашого особового складу.

Що ви робите? (Дилема для обговорення)

Яке рішення ви ухвалите? Продовжите бій, ризикуючи життями людей, чи капітулюєте, щоб зберегти тих, хто залишився живий?

Реальне рішення лідера та наслідки:

- **Реальна постать:** командир полку «Азов» Денис Прокопенко («Редіс»).
- **Реальна подія:** оборона Маріуполя та заводу «Азовсталь», 2022 рік.
- **Рішення:** Денис Прокопенко **ухвалив рішення про вихід гарнізону з оточення шляхом «евакуації» в полон**, виконуючи наказ вищого військового командування. Це рішення було надзвичайно важким, оскільки означало вихід з останнього оплоту оборони після **86 днів** оборони Маріуполя, **82** з яких припали на бої у повному оточенні на «Азовсталі». Прокопенко та його бійці і бійчині скували величезні сили ворога, вигравши критично важливий час для перегрупування української армії та отримання допомоги від партнерів. Рішення про вихід з оточення було спрямоване на збереження життя особового складу, адже «жодне озброєння не працюватиме без професійно підготованих військовослужбовців і військовослужбовиць, що робить їх найціннішим елементом армії».
- **Наслідки:** хоча більшість захисників і захисниць потрапили в полон, це рішення врятувало сотні життів, які могли б бути втрачені в безперспективному продовженні бою. Захисники й захисниці «Азовсталі» стали символом незламності та героїзму, а їхній полон — болючою сторінкою, але водночас і актом стратегічного збереження найціннішого ресурсу — людей.

Джерела для кейсу Дениса Прокопенка:

- Стаття: [Українська правда: Командир “Азова” Денис Прокопенко \(Редіс\): Ми зробили все можливе та неможливе, аби відтягнути на себе переважаючі сили противника](#)
- Стаття: [Радіо Свобода: «Задля збереження життів»: командир полку «Азов» заявив про виконання «затвердженого рішення»](#)

Картка 3: «Народження спротиву в бездержавності».

Анонімний опис:

Ви — колишній військовий лідер / колишня військова лідерка, який пережив / яка пережила поразку своєї держави у війні за незалежність. Держава розірвана, її землі під окупацією кількох потужних сусідніх держав, а колишні побратими / посестри розчаровані, виснажені боротьбою та розрізнені по еміграції. Ви вірите, що боротьбу за незалежність необхідно продовжувати, але не маєте державної підтримки чи офіційних структур, а будь-яка відкрита діяльність на окупованих територіях карається жорстокими репресіями. Перед вами стоїть надскладне завдання: як зберегти національну ідею, згуртувати розчарованих людей і підготувати ґрунт для майбутньої повноцінної боротьби, не маючи жодних ресурсів, крім власної віри та ідеї?

Що ви робите? (Дилема для обговорення)

Ваш вибір: зосередитися на культурно-просвітницькій роботі та збереженні ідентичності в еміграції, вважаючи, що прямий збройний опір занадто ризикований і приречений на поразку в таких умовах? Чи ризикувати, створюючи таємну військову організацію, яка вестиме боротьбу підпільно, готуватиме кадри, підтримуватиме дух спротиву, попри постійну загрозу арештів, тортур і втрат?

Реальне рішення лідера та наслідки:

- **Реальна постать:** полковник Євген Коновалець.
- **Реальна подія:** створення та керівництво Українською військовою організацією (УВО) та Організацією українських націоналістів (ОУН) у міжвоєнний період (після 1920 року).
- **Рішення:** Євген Коновалець обрав шлях створення таємної військової організації. 1920 року він заснував Українську військову організацію (УВО), яка вела боротьбу проти окупаційних режимів на українських землях. Згодом, 1929 року, він ініціював об'єднання різних націоналістичних груп в Організацію українських націоналістів (ОУН), ставши головою її Проводу. Коновалець присвятив своє життя організації підпільного спротиву, розбудові мережі, ідеологічній роботі та підготовці кадрів для майбутнього звільнення України
- **Наслідки:** цей стратегічний вибір дозволив зберегти та розвинути ідею української державності, підтримувати дух боротьби серед українців та українок під окупацією. Діяльність УВО та ОУН, попри величезні жертви та особисту небезпеку (Коновалець загинув 1938 року від рук агента НКВС), забезпечила тяглість визвольного руху і стала фундаментом для подальших етапів боротьби за незалежність України. Це приклад неймовірної віри, стратегічного бачення та здатності організовувати спротив навіть у найбезнадійніших умовах.

Джерела для кейсу Євгена Коновальця:

- Стаття: [Радіо Свобода: Євген Коновалець – творець ОУН. 130 років від дня народження полковника](#)
- PDF (докладніше): [Diasporiana: Євген Коновалець та його доба](#)

4. Спільне заповнення таблиці у Miro / Canva (5 хв).

Учитель / учителька проєктує онлайн-дошку і разом з учнями заповнює перші три колонки таблиці: «Лідер», «Ключові дії», «Якості лідера» для Верхогляда, Прокопенка та Коновальця, базуючись на обговорених реальних кейсах.

Це створює відчуття спільного творення знань.

5. Доктрина, НАТО та універсальність лідерства (20 хв).

- **Презентація ключових пунктів «Доктрини розвитку військового лідерства ЗСУ» (див. джерела 4, 16, 17):** поясніть, що це офіційний документ, який визначає, яким має бути сучасний український військовий лідер / сучасна українська військова лідерка. Наголосіть на ключових якостях: **відповідальність, ініціативність / автономність, комунікабельність / вмотивованість, психологічна стійкість** (5 хв).
- **Поясніть, що НАТО також має свої керівні принципи лідерства.** Зосередьтеся на концепції **Mission Command** («делеговане керівництво») як основі горизонтального управління. Поясніть, що це означає чітке визначення мети, надання підлеглим свободи та ініціативи для її досягнення, без надмірного мікроменеджменту. Це дозволяє військовим діяти швидко й адаптивно в умовах високої невизначеності.
- **Дискусія про «невиконання наказу» (кейс Верхогляда) та горизонтальне управління:** поверніться до кейсу Миколи Верхогляда: «Чи було його рішення невиконанням наказу? Як би це розцінювалося з погляду Mission Command? Чи є невиконання наказу завжди поганим, чи є моменти, коли ініціатива в межах «делегованого керівництва» (збереження життя) є виправданою?». Ця дискусія про межі ініціативи є дуже важливою. Це класний момент для обговорення, що **реальність не завжди чорно-біла** і що лідерство передбачає складні моральні вибори (7 хв).
- **Порівняння ЗСУ та НАТО:** додайте четверту та п'яту колонки до спільної таблиці на Miro / Canva: **«Згідно з Доктриною ЗСУ»** та **«Згідно з Mission Command»**. Разом з учнями та ученицями порівняйте виведені ними риси лідерів з офіційними вимогами ЗСУ та НАТО. **Підкресліть, як історії підтверджують ці доктрини і як наші лідери були прикладом універсальних лідерських якостей, які відповідали (або навіть передували!) світовим стандартам.** Наголосіть, що лідерство — це універсальна якість, яка не обмежується лише військовою сферою. Якщо людина здатна ухвалювати рішення в складних військових умовах, де від її вибору залежать життя інших, вона зможе ефективно керувати і в цивільних сферах — у бізнесі, громадській діяльності, особистому житті (5 хв).

Таблиця-порівняння «Портрет українського військового лідера»

Якості лідера	Микола Верхогляд (Жепа, 1995)	Денис Прокопенко (Маріуполь, 2022)	Євген Коновалець (УВО / ОУН, міжвоєння)	Згідно з «Доктриною розвитку військового лідерства ЗСУ» (ключові аспекти)	Згідно з Mission Command
Прояв відповідальності					
Ініціатива / автономні рішення					
Комунікація / переговори					
Стресостійкість					
Ціна лідерства (для дискусії)					

6. Рефлексія та висновок: «Лідер / лідерка у кожному / кожній з нас» (10 хв).

- **Питання для рефлексії:** «Як ви думаєте, що б сказали Верхогляд і Коновалець про сучасне лідерство? Чи потрібні ці риси лише на війні? Де ви можете застосувати їх у повсякденному житті — у школі, у команді, вдома?» (5 хв).
- **Підсумок:** наголосіть на тяглоті українського військового лідерства від минулого до сьогодні, підкресліть, що лідерство — це універсальна риса, яка є частиною біографій наших дієвців. Згадайте, що російська пропаганда намагалася стерти пам'ять про наших лідерів і лідерок, але вони були, є і будуть. Заохотьте учнів та учениць шукати лідера / лідерку в собі, адже ці якості потрібні для побудови сильної України та її майбутнього (5 хв).

ДОМАШНІ ЗАВДАННЯ

Тип	Диференційовані варіанти домашнього завдання:
Дослідницький проєкт	Дослідити іншого українського військового лідера (скажімо, Дмитра «Да Вінчі» Коцюбайла — як приклад сучасного горизонтального лідерства) і підготувати його «кейс-карту» за шаблоном, що використовувався на уроці, включно з аналізом дилем і якостей. Джерело про Коцюбайла (джерело 21).
Мініпроєкт	Підготувати коротку (до 5–7 хв) презентацію або відеоролик про одну з лідерських якостей (наприклад, «ініціативність», «комунікабельність», «стресостійкість»), використовуючи приклади з історії, кіно, літератури або власного життя. Мета — показати, як ця якість проявляється в різних сферах і чому вона важлива.
Есе / Роздум	Написати есе на тему «Чому лідерські якості, які ми обговорювали на уроці, важливі для мене в повсякденному житті та майбутній професії?» або «Моє розуміння українського військового лідерства: від історії до сьогодні».
Творче завдання	Створити постер, інфографіку або короткий відеоролик «Портрет сучасного українського військового лідера / сучасної української військової лідерки», використовуючи риси, визначені на уроці, та приклади з історії та сучасності.

Додаткові корисні матеріали (для вчителя, вчительки)

Про «Доктрину розвитку військового лідерства ЗСУ».

- **Основні засади:** це офіційний документ, затверджений Генеральним штабом ЗСУ в грудні 2020 року. Він визначає поняття лідерства, його рівні (особистісний, організаційний, стратегічний), ключові якості лідера / лідерки, а також засади їх формування. Доктрина орієнтована на адаптацію до стандартів НАТО.
- **Горизонтальне лідерство (Mission Command):** сучасні стандарти НАТО, які активно впроваджуються в ЗСУ, передбачають відхід від жорсткої вертикальної ієрархії до моделі «наміру командира / командирки» (Commander's Intent). Це означає, що командир / командирка чітко формулює мету та бажаний результат, а молодші командири / командирки та бійці / бійчині на місцях мають свободу та ініціативу для досягнення цієї мети — адаптуючись до обставин — без очікування детальних наказів згори. За такими ж принципами ухвалювали рішення українські дівці, історії яких ми обговорювали раніше.

Посилання:

- Укрінформ: [У ЗСУ затвердили Доктрину розвитку військового лідерства](#) (джерело 4).
- [Доктрина військового лідерства у ЗСУ](#) (джерело 16).
- Репозитарій Глухівського національного педагогічного університету: [Доктрина військового лідерства у Збройних силах України](#) (джерело 17).

Про Mission Command.

Основні засади: армії НАТО діють за підходом Mission Command («делеговане керівництво»). Це філософія командування, яка дає підлеглим командирам / командиркам свободу дій та ініціативу, щоб досягти бажаного результату, навіть якщо обставини змінюються. Вона передбачає делегування повноважень, чітке розуміння мети та високий рівень довіри. Ключові принципи:

- **Чітке визначення наміру командира / командирки:** командир / командирка пояснює, чого він / вона хоче досягти, а не як це зробити.
- **Делегування повноважень:** надання підлеглим достатньої свободи для ухвалення рішень.
- **Дисциплінована ініціатива:** заохочення підлеглих діяти розумно й рішуче у межах загального задуму, навіть за відсутності детальних наказів.
- **Спільне розуміння:** усі учасники та учасниці мають однакове бачення ситуації та мети.
- **Прийняття ризику:** усвідомлення, що ініціатива може призвести до помилок, але це прийнятно, якщо це зроблено в межах наміру командира / командирки.

Посилання:

- [NATO Doctrine Publication 1 \(NDP-1\): Allied Joint Doctrine for the Conduct of Operations](#) (джерело 22)
- [NATO Doctrine Publication 1 \(NDP-1\)](#) (джерело 23, розділ про Mission Command, сторінка 45 (51))
- [Mission Command: що це таке у війську і як практикувати? Навчальне відео](#)

4. Додаткові приклади українських військових лідерів (для розширення / домашніх завдань):

Дмитро «Да Вінчі» Коцюбайло: легендарний командир батальйону «Вовки Да Вінчі», Герой України. Virізнявся надзвичайною мужністю, тактичною обізнаністю, інноваційним підходом до ведення бою та абсолютною повагою серед своїх побратимів і посестер. Його підрозділ був прикладом горизонтального управління та високої ініціативності.

- **Цінність для уроку:** яскравий сучасний приклад молодого, харизматичного лідера, який здобув авторитет не завдяки званням, а завдяки особистим якостям, ефективності й умінню організувати людей на місці. Його історія підкреслює реалізацію горизонтального управління в сучасній українській армії.

Джерело: [Стріткод: Коцюбайло Дмитро Іванович](#) (джерело 21)

Джерела

1. [Ukraine crisis: Why is there conflict in Ukraine? // BBC News.](#)
2. [Веретільник В., Волобуєв В., Гнидюк О. Військове лідерство у XXI столітті: від традиційних моделей до адаптивних стратегій \(2025\)](#)
3. [Український інститут розвитку освіти. Нова українська школа: ключові компетентності](#)
4. [Укрінформ: У ЗСУ затвердили Доктрину розвитку військового лідерства](#)
5. [Психоемоційна безпека: Нова українська школа: Коротка пам'ятка для вчителів, які працюють із дітьми під час війни: 9 правил.](#)
6. Ефект передбачення: Jensen, Eric. Teaching with the Brain in Mind. – 3rd ed. – ASCD, 2005. (Загальні принципи нейропедагогіки).
7. Емоційний гачок: Immordino-Yang, Mary Helen. Emotions, Learning, and the Brain: Exploring the Educational Implications of Affective Neuroscience. – W. W. Norton & Company, 2016.
8. Навчання через дію: Kolb, David A. Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development. – Prentice Hall, 1984.
9. Симуляція дилем: Gredler, Margaret E. Learning and Instruction: Theory Into Practice. – Pearson Education, 2009. (Розділ про симуляції та кейс-стаді).
10. Групова робота/навчання інших: Slavin, Robert E. Cooperative Learning: Theory, Research, and Practice. – Allyn and Bacon, 1995.
11. Мультиmodalність: Mayer, Richard E. Multimedia Learning. – 2nd ed. – Cambridge University Press, 2009.
12. [Harvard Medical School: Neurons in the Frontal Lobe May Be Responsible for Rational Decision-making.](#)
13. [Neurobiology of Resilience](#)
14. [Trigger Warning/Робота з ветеранами: Supporting Veterans and Military Families: Understanding The Community.\(Загальні рекомендації щодо безпечної взаємодії\).](#)
15. [Психологічний супровід: Всесвітня організація охорони здоров'я: Загальні принципи підтримки. Mental health in emergencies](#)
16. [Доктрина військового лідерства у ЗСУ](#)
17. [Доктрина ЗСУ \(повний текст\): Репозитарій Глухівського національного педагогічного університету](#)
18. [Кейс Дениса Прокопенка: Українська правда: Командир «Азова» Денис Прокопенко \(Редіс\): Ми зробили все можливе та неможливе, аби відтягнути на себе переважаючі сили противника.](#)
19. [Кейс Миколи Верхогляда: BBC News Україна. Різанина, якої не сталося. Як українці врятували тисячі людей у боснійській Жепі](#)
20. [Кейс Євгена Коновальця: Радіо Свобода: Євген Коновалець – творець ОУН. 130 років від дня народження полковника.](#)
21. [Стріткод: Коцюбайло Дмитро Іванович \(«Да Вінчі»\)](#)
22. [Доктрина НАТО \(NDP-1\): NATO Doctrine Publication 1 \(NDP-1\): Allied Joint Doctrine for the Conduct of Operations.](#)
23. [NATO Doctrine Publication 1 \(NDP-1\)\(ст.45\(51\)\)](#)
24. [Нейробиологія та мотивація: Leadership and neuroscience: The brain and leadership for the 21st century // Palgrave Macmillan. – New York, 2017. \(Загальні принципи взаємозв'язку нейробиології та мотивації в лідерстві\).](#)
25. [Додатки](#)
26. [Доктрина НАТО та військового лідерства ЗСУ.pdf](#)
27. [Нейробиологія лідерства. Мозок і рішення під тиском.pdf](#)

Таблиця-порівняння «Портрет українського військового лідера». Цю таблицю слід заповнювати на онлайн-дошці (Miro, Canva) під час заняття.

Якості лідера	Микола Верхогляд (Жепа, 1995)	Денис Прокопенко (Маріуполь, 2022)	Євген Коновалець (УВО / ОУН, міжвоєння)	Згідно з «Доктриною розвитку військового лідерства ЗСУ» (ключові аспекти)	Згідно з Mission Command
Прояв відповідальності	Взяв на себе ризик евакуації тисяч цивільних після відходу інших сил.	Рішучі дії в облозі, відповідальність за долі побратимів, посестер, мирних жителів і жительок.	Створення та керівництво організаціями в умовах бездержавності та ризику.	Моральна стійкість, відданість місії, готовність брати на себе ризик.	Ініціатива, автономність, готовність до ухвалення рішень та усвідомлення ризиків.
Ініціатива / автономні рішення	Самостійно вів переговори про «живий коридор», не чекаючи наказів згори (горизонтальне лідерство).	Ухвалював оперативні та стратегічні рішення у повній ізоляції.	Створив організаційні структури та діяв у вигнанні без прямого «центру».	Компетентності на всіх рівнях, самостійність, Mission Command («делеговане керівництво»).	Делегування повноважень, дисциплінована ініціатива, досягнення наміру командира / командирки.
Комунікація / переговори	Успішно домовився з усіма сторонами про створення «живого коридору».	Підтримував бойовий дух, комунікував зі світом про ситуацію в Маріуполі. Вів перемовини з ворогом про евакуацію цивільних.	Вміння мотивувати та об'єднувати однодумців і однодумиць, дипломатичні здібності.	Здатність надихати, чітке донесення інформації, навички переговорів та уміння переконувати.	Чітке донесення наміру командира / командирки, спільне розуміння ситуації, взаємодія.
Стресостійкість	Зберігав спокій та рішучість у вкрай небезпечній та невизначеній ситуації.	Керував підрозділом у надважких умовах багатомісячної облоги та боїв.	Діяв у періоди репресій та під загрозою, витримував постійний тиск.	Психологічна стійкість, адаптивність, здатність діяти в умовах високої невизначеності та тиску.	Стійкість до тиску, здатність ефективно функціонувати в умовах стресу та невизначеності.
Ціна лідерства (для дискусії)	Ризик для життя та кар'єри, психологічний тиск, тягар відповідальності.	Втрата побратимів і посестер, полон, фізичне та психологічне виснаження.	Постійна загроза життю, еміграція, розлука з родиною, зрада.	Готовність до самопожертви, усвідомлення особистої відповідальності за результат та життя підлеглих.	Необхідність брати на себе відповідальність за результат, навіть у непередбачуваних обставинах.

Після опанування засад військового лідерства ми переходимо до тем **Модуля 3. «Озброєння та військова техніка. Стрілецька підготовка».** Цей блок із шести уроків вибудовує місток від уміння мислити й ухвалювати рішення до вміння безпечно діяти зі зброєю, розуміти її будову й роль у сучасному бою.

Мета

- Ознайомити учнів та учениць із видами сучасного індивідуального озброєння та військової техніки.
- Сформувати базові знання про будову стрілецької зброї.
- Відпрацювати індивідуальні навички поводження зі стрілецькою зброєю.
- Прищепити культуру безпечного поводження зі зброєю та відповідальності.

Очікувані результати навчання

Наприкінці тренінгу учні та учениці мають:

- Знати:
  - класифікацію сучасного озброєння, техніки та їхню ефективну дальність;
  - основні правила зберігання зброї й боєприпасів;
  - Кодекс стрільця (4 золоті правила + розширені 12 правил безпеки);
  - будову АК-74 та AR-15, а також відмінності між ними.
- Уміти:
  - безпечно поводитися зі зброєю;
  - проводити неповне й повне розбирання / збирання макетів АК-74 та AR-15;
  - займати тактичну стійку.

Ставлення/цінності:

- усвідомлювати важливість відповідальності при поводженні зі зброєю;
- розуміти ризики недбалості та значення дисципліни й самоконтролю.

Як підготуватися до тренінгу (для вчителя / вчительки та учнів і учениць)

- Переглянути рекомендовані відео (будова АК-74 та AR-15, техніка стійок і положень).
- Ознайомитися з Кодексом стрільця.
- Повторити терміни.
- Налаштувати учнів та учениць на відповідальне ставлення: попередньо провести коротку бесіду про наслідки порушення правил безпеки.

Необхідне обладнання

- Навчальні масогабаритні макети зброї: АК-74, АR-15 (якщо можливо, декілька для груп);
- Засоби для чищення зброї;
- Піна для зняття мідного нальоту в дулі;
- Навчальні патрони;
- Сейф або металева шафа для демонстрації правил зберігання;
- Плакати / роздруківки: класифікація зброї, будова АК-74 і АR-15;
- Техніка: проєктор / екран для відео та презентацій;
- Тестові завдання й картки для командної роботи;
- Таймер / секундомір для змагальних елементів (хто швидше збере).

Передумови

Учні та учениці мають розуміти, що таке війна (якщо просто — це досягнення переваги шляхом послаблення ворога); які сили залучають у війні (космічні, повітряні, морські, кібер, безпілотні системи, сухопутні); радимо відзначити, що в рамках шкільного курсу ознайомимося з сухопутними, безпілотними і частково кібер; наголосити, що зброя є одним із інструментів досягнення мети війни у загальновійськовому бою, а також головним і чи не єдиним інструментом індивідуальної безпеки.

Урок 3-4

Тривалість: 90 хв

**Озброєння та військова техніка:
призначення, види та типи**

Проведіть цей урок у лекційному форматі, але з обговоренням, задовольняючи запити та інтерес учнівства. Для проведення уроку скористайтесь презентацією за [посиланням](#).

Урок 5 Тривалість: 45 хв	Порядок зберігання зброї та боєприпасів	
Етап	Інструкція для вчителя / вчительки	Час
1. Вступ	<p>Покажіть фото / слайд: «зброя у сейфі» vs. «зброя на столі без контролю».</p> <p>Питання:</p> <ul style="list-style-type: none"> • «Який варіант безпечний?» • «Що може статися, якщо зброя лежить без нагляду?» <p>Примітка: робіть наголос не лише на юридичній стороні відповідальності, а й на непоправній шкоді (смерть / каліцтво людини).</p> <ul style="list-style-type: none"> • Оголошення теми та цілей заняття. 	5 хв
2. Мінілекція	<p>Основні принципи зберігання зброї та боєприпасів:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Зберігання у спеціально обладнаному місці (сейф, кімната з обмеженим доступом). • Облік кожної одиниці зброї. • Окреме зберігання зброї та боєприпасів. • Доступ лише для відповідальних осіб. • Регулярна перевірка (інвентаризація). • Наслідки порушення правил: випадкові постріли, крадіжки, відповідальність за втрату. 	15 хв
3. Практичне завдання: «Правильно чи неправильно?»	<p>Учнів та учениць об'єднують у 2–3 команди, кожна отримує ситуацію.</p> <p>Завдання:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Визначити, чи правильно організовано зберігання. • Придумати, які наслідки можуть бути в разі порушення. • Запропонувати, як усе виправити, якщо потрібно. <p>Кожна команда презентує свої висновки (по 2 хв).</p>	20 хв
4. Підсумок	<p>Обговоріть з класом, яких ключових правил потрібно дотримуватись і чому це важливо для безпеки кожного й кожної.</p>	5 хв

КАРТКИ СИТУАЦІЙ (ДО УРОКУ 5)

1. Ситуація: автомати зберігаються у металевій шафі, сейф замкнений на два замки, ключі у відповідальній особи.

2. Ситуація: учитель/вчителька залишив/залишила сейф відімкненим, бо він/вона відходить лише на 5 хв», а проконтролювати ситуацію залишив /залишила старосту класу.

3. Ситуація: кожна одиниця зброї має номер, записаний у журналі обліку, записи підписують отримувач / отримувачка і черговий / чергова.

4. Ситуація: учень / учениця після тренування залишив / залишила автомат на парті й пішов / пішла пити воду.

1. Ситуація: у кімнату зберігання зброї мають доступ лише дві відповідальні особи.

2. Ситуація: ключ від сейфа «на всякий випадок» залишили у шухляді, щоб «не загубити».

3. Ситуація: на дверях кімнати зберігання встановлена сигналізація та камера.

4. Ситуація: двоє учнів/учениць попросили дозволу потримати зброю після уроку – вчитель погодився, але не проконтролював / вчителька погодилася, але не проконтролювала.

1. Ситуація: ММГ зброї лежать у шафі, але сама шафа відімкнена (двері класу зачинені): правильно чи неправильно?

2. Ситуація: вчитель / вчителька залишив / залишила клас, де є сейф, на 5 хв, не замкнувши кабінет: безпечно чи ризиковано?

3. Ситуація: зброя зберігається не в сейфі, але в замкненій кімнаті.

4. Ситуація: набой зберігаються в шухляді, бо без зброї ніяк не загрожують. Доступ мають лише дві відповідальні особи.

Урок 6 Тривалість: 45 хв	Заходи безпеки при поводженні зі зброєю	
Етап	Інструкція для вчителя / вчительки	Час
1. Вступ	<p>Перегляньте відео «Кодекс стрільця: Правила поводження зі зброєю» та обговоріть його (20 хв). Зупиняйте запис та коментуйте кожне правило, уточнюйте, чи все зрозуміло кожному й кожній. Попросіть учнів та учениць відтворити чотири основні правила Кодексу Стрільця. Запишіть їх на дошці та на форзаці зошита.</p>	20 хв
2. Кодекс стрільця	<p>Поясніть, що, окрім чотирьох базових правил, існує розширена версія Кодексу стрільця з 12 правил:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Завжди поведься зі зброєю так, ніби вона заряджена. 2. Не направляй зброю на людей або предмети, у які не збираєшся стріляти. 3. Тримай палець поза спусковим гачком, доки не готовий / не готова зробити постріл. 4. Завжди знай, що є перед ціллю і що — за нею. 5. Не залишай зброю без нагляду. 6. Не жартуй зі зброєю. 7. Передаючи зброю іншій особі, обов'язково перевір її стан: розряджена, затвор відкритий, магазин від'єднаний. 8. Патрон у патроннику — тільки за командою чи в разі потреби. 9. Боєприпаси зберігай окремо від зброї. 10. У разі осічки або затримки дій безпечно: тримай зброю в напрямку мішені, виконай стандартну процедуру усунення несправності. 11. Використовуй лише справні патрони та зброю. 12. Пам'ятай: відповідальність за безпеку завжди несе стрілець. 	10 хв
3. Тестування	<p>Проведіть тестування, завчасно надрукувавши запитання. Ключі: 1-б, 2-б, 3-а, 4-б, 5-б, 6-б, 7-б, 8-б, 9-а, 10-а.</p>	15 хв

Тест

1. Учень тримає макет автомата, палець одразу лежить на спусковому гачку, хоча він не збирається стріляти:

- а) Усе нормально, так швидше зреагує.
- б) Порушено правило: «Палець поза спусковим гачком, доки не готовий стріляти».

2. Після заняття зброю залишили на парті, бо вчитель вийшов / вчителька вийшла на 5 хв:

- а) Правильно, бо ж це навчальний макет.
- б) Неправильно: «Зброю не залишають без нагляду».

3. Під час передачі зброї учениця відкрила затвор і показала, що магазин від'єднаний:

- а) Правильно.
- б) Неправильно, це зайва дія.

4. Учень навів зброю в бік однокласниці, щоб «показати, як тримати»:

- а) Можна, якщо зброя порожня.
- б) Не можна: «Не направляй зброю на тих і на те, куди не збираєшся стріляти».

5. Учні та учениці спорядили магазини, приєднали їх і частина дослала патрон у патронник, а інші — ні. Хто вчинив правильно?

- а) Ті, хто дослав / дослала патрон у патронник одразу після приєднання магазину.
- б) Ті, хто не дослав / не дослала патрон у патронник до отримання команди керівника / керівниці стрільби.
- в) Усі учні / учениці вчинили правильно, адже кожен сам / кожна сама вирішує, коли дослати патрон.

6. Учениця під час тренування взяла у друга зброю й не перевірила, чи вона розряджена:

- а) Це не страшно, бо друг відповідає.
- б) Порушення: «Передаючи зброю іншому / іншій, завжди перевіряй її стан».

7. На занятті один учень пожартував, навівши автомат на однокласницю й сказавши: «Бах!»:

- а) Це смішно.
- б) Неприпустимо: «Не жартуй зі зброєю».

8. Після тренування в сумці залишилося кілька навчальних патронів, учениця вирішила їх узяти додому:

- а) Можна, це ж не бойові.
- б) Не можна: Стаття 263 ККУ (ч. 1): «Носіння, зберігання, придбання, передача чи збут вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв без передбаченого законом дозволу караються позбавленням волі на строк від трьох до семи років».

9. Під час тренування сталася осічка. Учень одразу повернув дуло у безпечний бік і спробував усунути проблему:

- а) Правильно.
- б) Неправильно, треба одразу кинути зброю.

10. Які чотири головні правила Кодексу стрільця?

- а) Поводься, ніби зброя заряджена; не наводь, куди не плануєш стріляти; палець поза спуском; знай, що перед і за ціллю.
- б) Зброю можна брати без дозволу, якщо умієш нею володіти; палець на спуску; перевіряй магазин; не стріляй у темряві.

Урок 7-8 Тривалість: 90 хв	Класифікація та будова вогнепальної зброї
-------------------------------	--

Цілі

- Ознайомити учнів та учениць з основними видами та класами стрілецької зброї.
- Розглянути будову АК-74 та AR-15, показати спільні й відмінні елементи.
- Навчити правил розбирання / збирання (на масогабаритні макети зброї).
- Усвідомити, що відмінності в конструкції впливають на тактику використання.

Етап	Інструкція для вчителя / вчительки	Час
1.Теорія	<p>На початку уроку обов'язково нагадайте учням та ученицям чотири золоті правила Кодексу стрільця. Це потрібно, щоб відразу підкреслити: говоримо не лише про техніку, а й про відповідальність.</p> <p>Далі коротко ознайомте учнів та учениць з основними класами стрілецької зброї: пістолети, автомати, гвинтівки, кулемети. Тут достатньо простих прикладів зі слайдів, плакатів або фотографій. Обов'язково звертайте увагу на їхнє призначення.</p> <p>Після цього зосередьте увагу на двох базових системах — АК-74 та AR-15. Покажіть їхню будову (за допомогою макетів або плакатів): ствольна коробка, магазин, затвор, приклад, прицільні пристрої, газовідвідна система тощо.</p> <p>Для цього вам допоможуть наступні відео:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. How an AR-15 Works (відео має українські субтитри) 2. How an AK-47 Works (відео має українські субтитри) <p>або:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Все, що треба знати про АК-74 (частина про будову з 2:34, відео українською) 2. Все, що треба знати про UAR-15 (частина про будову з 1:23, відео українською) 	45 хв

	<p>Ба більше, ви можете надрукувати такі постери або вивести їх на екран проєктора, щоб ілюстрація була завжди під рукою:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Тактико-технічні характеристики UAR-15 • Будова UAR-15 • Тактико-технічні характеристики АК-74 • Будова АК-74 <p>Далі організуйте порівняння АК і AR. Обговоріть із класом, чим вони відрізняються (до 3 хв, модеруйте розмову).</p> <p>Коротко наведемо особливості кожної моделі.</p> <p>Ключові переваги AR-15:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Можливість встановлювати додаткові прицільні пристосування без втручання в конструкцію (тепловізор, прилад нічного бачення, оптичні, коліматорні); 2. Висока купчастість бою (що при хороших прицільних засобах і відповідній підготовці дає можливість працювати на 300+ м штатним боєприпасом); 3. Регульований приклад; 4. Мінімальне підкидання дула. <p>Ключові недоліки: при потраплянні бруду може заклинити, тому необхідно регулярно чистити патронник спеціальним йоржиком.</p> <p>Ключові переваги АК:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Стійкіший до бруду; 2) Можна встановити підствольний гранатомет. <p>Ключові недоліки: неможливо встановити тепловізор без втручання в конструкцію, а будь-яке втручання може знизити надійність зброї під час інтенсивних боїв; відчутне підкидання дула, не має регульованого приклада.</p>	
2.Практика	<p>Продемонструйте повне та неповне розбирання / збирання АК і AR (для підготовки або відеосупроводу можете використати матеріали з каналу «Рекрут 4308»). Наголосіть, що ці маніпуляції потрібні для якісного чищення й догляду за зброєю, а також для усунення затримок під час стрільби.</p>	45 хв

	<p>Поділіть клас на групи й дайте ММ. Запитайте, хто з учнів та учениць хотів би / хотіла би першим / першою спробувати розібрати та зібрати макет.</p> <p>Відпрацюйте це впродовж усього уроку, щоб якомога більше охочих змогли спробувати.</p> <p>Важливо: робити це під чітким керівництвом і на тлі повторення правил безпеки. Учні та учениці, які демонструють розбирання, мають коментувати кожен свою дію й озвучувати алгоритм розбирання та збирання.</p> <p>Виділіть час на пояснення догляду за зброєю (чищення, змащування, перевірку відсутності люфтів). Продемонструйте шомполи різних конструкцій, насадки до них і протяжку. Розкажіть про піну для чищення, а також про різні мастила й серветки. Наголосіть на контролі розрядженості зброї, дотриманні правил техніки безпеки, уважності (щоб не розгубити деталі), а також на важливості акуратного чищення ствола в районі дульного зрізу, щоб не зіпсувати нарізи (впливають на купчастість).</p>	
<p>3.На завершення</p>	<p>Запропонуйте короткий змагальний елемент — хто швидше і без помилок збере автомат (але лише після того, як усі спокійно відпрацювали алгоритм).</p> <p>Отже, цей урок має таку логіку: теорія (будова) → наочність (плакат / відео) → практика (розбирання / збирання).</p>	

Проект реалізовувала команда:

Інна Совсун, Анна Коваленко, Вікторія Комарин, Вадим Бейлах, Ірина Кириченко.

В партнерстві з Громадською Організацією «Успішні комунікації»:

Ольга Кутишенко, Оксана Родіонова, Аліса Малицька, Ярема Дух.

При підготовці використані матеріали веб-проєкту **Dovidka.info** Центру стратегічних комунікацій.

Подяки:

12-й бригаді спеціального призначення «Азов» Національної гвардії України за рецензію сценаріїв занять про індивідуальні навички поводження зі зброєю

ГО «Азов.Супровід» за матеріали для розробки уроку «Адаптація суспільства до потреб військовослужбовців і військовослужбовиць та ветеранів і ветеранок війни, зокрема осіб з інвалідністю внаслідок війни»

Демократичній школі «Майбутні» та Тимуру Демчуку за розробку гри «Дві Держави»

OSINT-агенції Molfar за надані матеріали до тем модуля «Інформаційна війна»

Силам Оборони України та всім українцям та українкам, які борються за нашу свободу і дають можливість працювати над розвитком освіти!